

Ключевые слова: юридическая клиника, юридическое клиническое образование, реализация права, юридическое образование, использование права, практическое обучение.

Summary

Figel Y. To the question: analysis of sources on the topic «The Role of Legal Clinic in the Formation of Law Implementation Skills by Law Students».

This article investigates scientific work of scientists who have studied the issue as a legal clinics in shaping the skills of law students legal specialties. Considerable attention is devoted to the refinement of scientists who investigated the role of legal clinics in preparing students of legal specialties.

Analyzed the work of Ukrainian scientists dedicated to the importance of legal clinics in vocational legal education and their role in law work among citizens. It is established that a legal clinic enables students practical application of the knowledge and contributes to solving issues of national importance: assistance to the most vulnerable segments of the population. Based on the analysis of a number of scientific works and found that the implementation of law students legal professions is only due to their behavior and lawfully carried out mainly in the form of use. Formulated the conclusion that at the moment in legal science is no single theoretical approach to the legal nature of legal clinics, their role in training future lawyers, particularly in shaping the skills of law students legal specialties.

Key words: legal clinic, clinical legal education, the implementation of law, legal education, use of the training.

Отримано 4.04.2013

УДК 323.28(470)

О. В. ФІЛОНОВ

Олександр Володимирович Філонов, декан факультету права Донецького юридичного інституту МВС України

**МІСЦЕ І РОЛЬ ЛІВОРАДИКАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Об'єктивна оцінка і розуміння витоків і причин появи терористичних проявів другої половини ХІХ – початку ХХ століття в Російській імперії, у першу чергу, вимагає проаналізувати соціально-політичну ситуацію, що склалася на той момент і зробити спробу осмислення участі в її радикалізації лівих громадських організацій.

Дослідженню сутності, різних проявів тероризму в Російській імперії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., ролі ліворадикальних організацій в цьому процесі приділяли увагу багато науковців. Серед них можна назвати роботи таких науковців і практиків, як: А. Спиридович, О. Ярмиш, А. Гейфман, Р. Городницький, К. Гусєв, К. Морозов, Д. Пронякін, О. Овсієнко, А. Чайковський, М. Щербак, та інші. На наш погляд, дослідження в своїй основі мають історичний і причинно-наслідковий зв'язок між цілями цих організацій і соціальним складом їх учасників.

Метою цієї статті є аналіз місця і ролі ліворадикальних організацій в політичному житті Російської імперії у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. у зв'язку з ескалацією у суспільстві екстремізму і нарощуванню терористичної діяльності як одного з напрямків діяльності політичних партій, що, на нашу думку, дозволить виявити особливості «російського» тероризму, а в подальшому визначити риси, які можуть бути притаманними і сучасному політичному суспільству в Україні, що дозволить певною мірою запобігти радикалізації суспільних відносин в державі.

Для досягнення зазначеної мети застосовувалися методи історичного аналізу, статистичний метод, метод порівняння.

Громадська думка кінця ХІХ – початку ХХ ст. не тільки висувала моделі майбутнього суспільного розвитку, але і пропонувала різні шляхи досягнення поставленої мети. Пошук найбільш ефективних шляхів здійснення соціальних перетворень став значною мірою модною темою, це питання досить активно обговорювалось в гуртках ліберальної інтелігенції, які почали з'являтися з початку 60-х рр. ХІХ ст. Однак, слід зазначити, що найчастіше діяльність таких гуртків не виходила за рамки обговорень теоретичного характеру. Тим не менш, в Російській імперії починають поступово формуватися громадські рухи і партії. Великий вплив у суспільстві набули загальноросійські політичні течії народників, соціал-демократів, лібералів і український національний рух. Важливою рисою процесу партійно-політичної структуризації суспільства в розглядуваний період була відносна слабкість помірних течій, які відображали інтереси так званого «середнього класу» і зорієнтованих на підтримку стабільного соціально-економічного розвитку держави. Навпаки, значну популярність здобувають екстремістські сили, у тому числі ті, що відверто сповідують терористичні методи політичної боротьби і досягнення цілей. Спробуємо розглянути фактори, які впливали на таку ситуацію.

Російський історик проф. Л. Ляшенко висловлює думку, що соціальні перетворення середини позапрошлого століття, в першу чергу, скасування кріпосного права, здійснювалися в умовах відсутності широкого діалогу вищих інститутів влади з громадою. Ця обставина викликала певне нерозуміння мотивів і методів, якими здійснювалися заходи царського уряду практично у всіх верств населення¹. Ця точка зору є дуже цікавою, але, на наш погляд з нею можна погодитися лише частково. Оцінюючи події в Російській імперії, варто в першу чергу враховувати відсутність традицій здійснення діалогу влади і народу. Якщо ми припустимо наявність подібного громадського діалогу, то мимоволі перенесемо реалії сьогодення на середину XIX ст.

Важливим чинником, що певною мірою сприяв поширенню нових ідей, у тому числі революційних і екстремістських, можна вважати виведення у 1865 р. політичної цензури з компетенції Третього відділення².

Зародження антидержавного тероризму в Росії почалося з проникнення на її територію нових ідей, екстремістських соціалістичних навчань, які навіть деякою часткою освічених верств населення розглядалися як своєрідна нова форма релігії.

У Росії багато партій створювалися для реалізації націоналістичних ідей. Наприклад, вірменська партія «Дашнакцутюн» продукувала і генерувала націоналістичну ідею створення «Великої Вірменії», для реалізації якої була створена розгалужена мережа організаційно-виконавських центрів. Польські революційні партії в основному прагнули реалізувати власну ідею – відновлення колишньої величч Речі Посполитої. Наприклад, Польська соціалістична партія ставила перед собою мету відторгнення польських земель від Росії і створення власної держави в межах, які існували на момент першого поділу Польщі.

Подальший розвиток екстремізму і тероризму був значною мірою пов'язаний з тим, що суспільству початку XX ст. був притаманний особливий світогляд, що сприяв сприйняттю і поширенню ідей анархізму, а його витoki, на нашу думку, слід шукати в особливостях суспільного розвитку окремих регіонів Російської імперії і держави в цілому.

У таких умовах зародилася так звана «армія соціального вибуху», що ставила метою встановлення контролю над земельними ресурсами країни. При цьому їх «справедливий» перерозподіл став основою пропаганди більшості політичних сил, у тому числі і анархістів.

Поява і поширення зазначених ідей призвело до зростання соціальної напруженості, що знайшло відображення в офіційних документах поліції і жандармерії. Так, наприклад, 8 січня 1906 р. Департамент поліції повідомляв начальника місцевих охоронних відділень про наявність в робочому середовищі «крайнього збудження проти початих Урядом заходів до придушення і попередження революційного руху»³.

Згодом зазначені настрої, за даними поліцейських установ, були помічені вже у представників селян декількох регіонів імперії. Наприклад, 16 травня 1908 р. Департамент поліції в абсолютно секретному циркулярі повідомляв керівництву охоронних відділень про формування нелегальних «селянських братств», які стали загрозою громадському порядку аграрних районів південного заходу імперії⁴.

При цьому учасники безладів досить часто приєднувалися до анархістських організацій, оскільки вважали, що саме їхні програмні положення і тактика політичної боротьби в найбільшій мірі відповідають їх інтересам. Про це свідчить інформація Департаменту поліції, отримана агентурним шляхом. У таємному циркулярі від 13 грудня 1906 р. зазначалося: «За отриманими даними, в робочому середовищі спостерігається сильне захоплення анархізмом. Не довіряючи більше соціалістичним комітетам, які стискували, начебто, їх діяльність, і налаштованим, на їх думку, дуже мирно, робочі переходять на бік анархістів, бойове навчання яких найбільш відповідає їх теперішньому порушеному стану духу»⁵.

Таким чином, постає питання про сутність анархістського руху і причини його популярності в різних соціальних групах населення Російської імперії. На наш погляд, вирішувати ці питання необхідно також крізь призму психологічних особливостей анархіста-терориста.

Анархісти були самими молодими представниками революціонерів Російської імперії. Середній вік члена організації оцінюється дослідниками в 15–17 років⁶.

Психологічним типом анархіста «бойовика» початку XX століття стає юнак, представник маргінальних міських прошарків, нерідко пов'язаний з кримінальним середовищем. Експропріації для таких анархістів стали не тільки джерелом поповнення коштів для «революційної необхідності», але і способом отримання «кишенькових грошей». Зазначені особи стояли на позиціях максималістів – ратували за швидке здійснення суспільних змін, вважали недоцільним здійснення «пасивної» революційної пропаганди, підтримуючи ідею так званої «пропаганди дією».

Іншим психологічним типом анархіста був молодий селянин-бунтар, світогляд якого формувався в осередку малозабезпеченої частини селян і наймитів. Такі селянські групи досить часто вдавалися до тактики «прямої дії» і експропріацій, спрямованих проти місцевої еліти.

По національному складу в анархістському русі переважна більшість становили євреї (до 50 %), росіяни (41 %), українці (до 35 %). Більшість анархістів до початку революції 1905–1907 роках у віці 15–17 років проходили «політичну підготовку» в рядах помірних партій. Партійна робота, пропаганда, дисципліна негативно оцінювалися шукачами своєрідних гострих емоцій. Лідери і бойовики були переважно без середньої освіти, що зумовлювало характер і напрямок вимог анархістів.

Здійснення діяльності терористичної спрямованості було передбачено окремими пунктами програмних документів інших політичних рухів, зокрема, партії соціалістів-революціонерів, яка допускала можливість такого виду діяльності.

Як доповідав 21 квітня 1909 р. начальник Іркутського губернського жандармського управління, місцева організація партії соціалістів-революціонерів планувала пропонувати всім осередкам зазначеної партії почати підготовку замаху на главу держави⁷. Терористична діяльність була спрямована не на примус існуючої політичної влади до поступок, а на її повалення і повну зміну політичного ладу держави. Зокрема, метою терору організація поставила дезорганізацію уряду і збудження народних мас з метою зміни суспільно-політичного і державного ладу.

Незважаючи на поширену думку про те, що соціальна база діяльності лівих екстремістів була підірвана встановленням в Росії конституційного ладу, терористичні акти не припинилися після опублікування Маніфесту 17 жовтня 1905 року, який гарантував дотримання основних прав людини для всіх підданих Російської імперії, і який надавав законодавчу владу Державній думі.

В «Огляді революційних організацій в Москві», складеному в 1906 р. співробітником поліції підполковником Є. К. Климовичем, зокрема, зазначалося: «Характерною особливістю революційних організацій в Москві, за минулий період, було завзяте прагнення їх знову повторити спробу збройного повстання, що виразилося, крім агітації в цьому напрямі, у створенні бойових організацій і заготівлі у величезній кількості бойового матеріалу і в прагненні здобувати матеріальні засоби для своїх цілей, так звані «експропріаціями», виконання яких повинно було одночасно служити і школою для «партизанських дій» бойових дружин «визвольного руху»⁸.

Суспільство було достатньо великою мірою налаштоване на радикалізацію соціальної обстановки. 8 січня 1906 р., напередодні річниці «кривавої неділі», Департамент поліції Російської імперії зазначав: «За отриманими даними, в даний час серед робітників помічається крайнє збудження проти початих Урядом заходів проти придушення і попередження революційного руху, чим, вочевидь, мають намір скористатися революціонери і підготувати весь Російський пролетаріат до збройного повстання, хоча і лунають голоси проти масового терору і рекомендується, як найбільш доцільний в даний час засіб, одиничний терор проти окремих представників влади»⁹.

З вказаного можна зробити певні висновки. Поява і розвиток ліворадикальних організацій в Російській імперії, серед іншого, були безпосередньо пов'язані з наявним в суспільстві соціально-економічним підґрунтям. Лише за умов існування соціальної основи і певних політико-економічних умов можливий був розвиток партій ліворадикального напрямку і їх вплив на загальну політичну обстановку, що потягнуло за собою ескалацію екстремістських налаштувань певної частини суспільства.

Можливими напрямками подальшого дослідження цієї теми міг би бути порівняльний аналіз політичних програм ліворадикальних партій того часу з програмами нині існуючих політичних партій в Україні.

¹ Ляшенко Л. Царь-освободитель: великие реформы и мы // Наука и жизнь. – 2011. – № 4. – С. 37.

² Головкин Г. З., Бурин С. И. Канцелярия непроницаемой тьмы. – М., 1994. – С. 19.

³ ГАРФ. – Ф. 102. – Оп. 260. – Д. 16. – Л. 11.

⁴ ГАРФ. – Ф. 102. – Оп. 260. – Д. 20. – Лл. 181–184.

⁵ ГАРФ. – Ф. 102. – Оп. 260. – Д. 15. – Л. 38.

⁶ Савченко В. Анархистський рух в Україні в 1905–1907 рр. (з архівн. джерел) // Збірник наукових праць з питань політичної історії. – К., 1992. – № 169. – С. 97.

⁷ ГАРФ. – Ф. 102. Ос. Отд. 1909 г. – Д. 152. – Л. 36.

⁸ ГАРФ. – Ф. 102. – Оп. 253. – Д. 6. – Лл. 1 (о) – 32 (о).

⁹ ГАРФ. – Ф. 102. – Оп. 260. – Д. 16. – Л. 11.

Резюме

Філонов О. В. Місце і роль ліворадикальних організацій у політичному житті Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.).

У статті розглядаються фактори суспільно-політичного життя Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст., які зумовили зародження ліворадикальних суспільно-політичних рухів і партій, які застосовували у своїй діяльності екстремістські методи досягнення політичних цілей. З початку 60-х років XIX ст. в імперії починають поступово формуватися громадські рухи і партії. Великий вплив у суспільстві набули загальноросійські політичні течії народників, соціал-демократів, лібералів і український національний рух. Важливою рисою процесу партійно-політичної структуризації суспільства в розглядуваний період була відносна слабкість помірних течій, які відображали інтереси так званого «середнього класу» і зорієнтованих на підтримку стабільного соціально-економічного розвитку держави. Навпаки, значну популярність здобувають екстремістські сили, у тому числі ті, що відверто сповідували терористичні методи політичної боротьби для досягнення цілей.

Ключові слова: екстремізм, тероризм, політична партія, ліворадикальний.

Резюме

Філонов А. В. Место и роль леворадикальных организаций в политической жизни Российской империи (вторая половина XIX – начало XX века).

В статье рассматриваются факторы общественно-политической жизни в Российской империи второй половины XIX начала XX в.в., которые обусловили зарождение леворадикальных движений и партий, которые применяли в своей деятельности экстремистские методы достижения политических целей. С начала 60-х годов XIX в.в империи начинают постепенно формироваться общественные движения и партии. Большое воздействие в обществе приобрели общероссийские политичес-

кие течения народников, социал-демократов, либералов и украинское национальное движение. Важной чертой процесса партийно-политической структуризации общества в рассмотренный период была относительная слабость умеренных течений, которые отображали интересы так называемого «среднего класса» и сориентированы на поддержку стабильного социально-экономического развития государства. Напротив, значительную популярность получают экстремистские силы, в том числе те, которые откровенно исповедовали террористические методы политической борьбы для достижения целей.

Ключевые слова: экстремизм, терроризм, политическая партия, леворадикальный.

Summary

Filonov A. Meaning and role of the left-wing radical organizations in a political life of the Russian empire (second half of the nineteenth century – beginning of the twentieth century).

The article discusses the factors of socio-political life in the Russian Empire in the second half of XIX beginning of XX c.c., which led to the emergence of radical left parties and movements, which are used in their activities of extremist methods of achieving political goals. Since the early 60-ies of the XIX century the empire gradually begin to form social movements and parties. Great impact in the society purchased the all-Russian political movements populists, social democrats, liberals, and the Ukrainian national movement. An important feature of the process of party-political structuring of society in the period under review was the relative weakness of the moderate currents that reflected the interests of the so-called “middle class” and oriented to support sustainable socio-economic development. In contrast, a significant popularity are extremist forces, including those who openly professed terrorist methods of political struggle to achieve goals.

Key words: terrorism, extremism, political party, left-wing radical.

Отримано 23.02.2013

УДК 342.132

Д. С. БАКАЄВ

Дмитро Сергійович Бакаєв, здобувач Запорізького національного університету

КОНЦЕПЦІЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Зловживання правом уявляє собою одне з найцікавіших юридичних правових явищ. Водночас, деякі дослідники заперечують сам факт існування такого явища. Вони вважають, що неможливо заподіювати шкоду за допомогою здійснення права.

Як зазначає Г. Гуттеридж, зловживання правом є своєрідним «винаходом» юристів цивільного права, відсутнім у загальному праві¹. І хоча сама можливість зловживати правом, наданим для задоволення власних потреб або інтересів, викликає обурення, питання щодо визнання зловживання правом залишається досить дискусійним.

До недавнього часу питання наявності в правовій системі такого правового явища як зловживання правом не обговорювалась, проте, останнім часом, воно набуває все більшого розголосу як серед науковців так і серед громадян. І це пов'язано не тільки з постійним зростанням наявних прав і свобод, а й зловживання суб'єктивними й об'єктивними правами високопосадовцями, фахівцями з права, адвокатами, суддями тощо. На жаль, ці зловживання наявні не лише у цивільному праві, а й у інших галузях права, охоплюючи норми матеріального та процесуального права.

На нашу думку, розгляд та аналіз зловживання правом у різних правових системах надасть можливість розширити уявлення щодо змісту концепції зловживання правом у правовій доктрині України, певним чином виявити «слабкі» сторони вітчизняної правової системи, а також вжити необхідних заходів щодо запобігання та попередження такого негативного правового явища, як зловживання правом.

У дореволюційній і радянській, а також у сучасній вітчизняній та зарубіжній юридичній науці питання зловживання правом досліджували багато науковців, зокрема: М. М. Агарков, С. С. Алексєєв, М. І. Бару, Ж. Л. Бержель, С. Н. Братусь, О. В. Волков, Г. А. Гаджиев, В. П. Грибанов, В. Доманжо, В. І. Ємельянов, С. Г. Зайцева, М. В. Ібрагімова, П. А. Избрехт, Р. Ієринг, О. С. Йоффе, В. І. Крусс, В. Н. Кудрявцев, Н. С. Малєїн, О. О. Малиновський, Є. М. Офман, Й. О. Покровський, О. А. Поротікова, Т. Т. Полянський, В. А. Рясенцев, О. Ф. Скакун, К. І. Скловський, Є. А. Суханов, А. В. Юдін, Т. С. Яценко та багато інших. Значної віхою у розвитку загальної теорії права в Україні стало дослідження Т. Т. Полянського, присвячене розгляду, аналізу та структуризації проблеми зловживання правом.

Відсутність узгоджених підходів до розуміння сутності зловживання правом, особливостей виявлення та припинення окремих його проявів вимагає дослідження зловживання правом саме через проведення аналізу концептуальних засад його закріплення та кваліфікації правомірної поведінки в різних правових системах світу.